

בדרך לארץ ישראל

כתב: אוריאל פיינרמן, מדריך טיולים בכיר, מעביר סדנאות מתודיקה למורים ולמדריכים

אני מודה, שהייתי רוצה לחוש, ולו פעם אחת בלבד, את התחושה הזאת של הגעה איטית לישראל, אל מול חופי הכרמל, מתבונן בהר הירוק תמיד על רקע תכול המים. בדמיוני כבר ראיתי את עצמי עם עולים מהעבר הרחוק, עם הרמב"ן והרמב"ם, ר' יהודה הלוי ור' נחמן מברסלב, מתבונן יחד אתם בערי הנמל המתקרבות. מי יודע, חשבתי לעצמי, אולי גם חלום זה יתגשם אי-פעם...

"אפפוני מים עד נפש"... (יונה ב'ו)

קשה וארוכה הייתה הדרך, מסוכנת ויקרה. מי שבחר להפליג בדרך-הים היה צפוי לסבול ממחלות קשות, ועלול ליפול בשבי בידי פיראטים מסוכנים או להיטרף במצולות-ים בעטיה של סערה. מי שהעדיף את דרך היבשה היה חייב להתגבר על חום המדבר, על חיות רעות המקפחות חיי-אדם ועל שודדים אלימים. לעתים הייתה הנסיעה לארץ שילוב של שתי הדרכים, כגון, הפלגה באוניה מספרד לאורך חופי אפריקה עד לאלכסנדריה שבמצרים, ומשם הליכה דרך מדבר-סיני עד לדרום הארץ.

עולה רגל אחד סיכם את הרפתקאותיו בדרך לארץ-ישראל בזו הלשון:
"אם אמרתי אספירה כמה שאירע לנו בים וביבשה, בנילוס וטונוס, חורב ושרב, רעבון וצימאון, תלאות וחלאות, עטיפות ועייפות, סכנות ואנינות, חלחלות ובהלות, גזלות וחבלות, תחבולות ופעולות, הכאות והקאות... קצרה היריעה מהכיל!"¹
רק אחדים יכלו להגשים את החלום של עליה או של עליה-לרגל לארץ, כשהם מוציאים כסף רב להוצאות הדרך המרובות, ומשאירים מאחור, לעתים למשך שנים, את משפחותיהם. אין זה פלא, שאלה שהתנסו במסע המסוכן כתבו את המלצותיהם בספרי מסעות, כמו ר' מנחם מנדל מקמניץ דליטא, שעלה לארץ בשנת 1833 והוציא ספר בשם "קורות העתים". על מטרת חיבורו כתב הסופר: "אכתוב מסדר נסיעתי מהחל ועד כלה. מי ומי ירצו לנסוע, ממנו יראו וכן יעשו".² מי חלם באותם ימים, שתבוא עת שהנסיעה לארץ תיערך בדרך השמים, במשך שעות ספורות, תוך הגשת ארוחה ותנומה קלה!

"שלשה המה נפלאו ממני... דרך אניה בלב ים..." (משלי ל' יח-יט)

מה היו הנתבים הימיים של ההפלגות לארץ-ישראל? ומה היו הנמלים הראשיים בחופי הארץ שבהם עגנו האוניות?
כאמור, אלה שבאו מספרד הפליגו למצרים ומשם המשיכו בדרך היבשה או בהפלגה נוספת לכיוון הארץ. גם מצרפת הדרומית הפליגו אוניות עד למצרים. העולים מאיטליה יצאו מהעיר ונציה, שאוניותיה היו מפורסמות כבטוחות וכנוחות. מסלול ההפלגה שלהן עבר דרך פולה, קורפו, טריפולי וביירות, היהודים ממזרח אירופה היו מגיעים לקושטא, ומשם מפליגים לארץ או לאלכסנדריה.
הנמל בעכו היה במשך דורות היעד המועדף של הבאים בדרך הים. לדוגמא, הרמב"ם הגיע לעיר בשנת 1165 וקבע את תאריך בואו כיום חג משפחתי לדורות. על הפלגתו בים כתב:
"...עמד עלינו נחשול להטביענו והיה זעף גדול בים ונדרתי עלי לשני הימים אצום בהם... ולילה אחד בשבת שלושה ימים לירח סיוון יצאתי מן הים בשלום ובאנו לעכו וניצלתי מן השמד והגענו לארץ ישראל, ויום זה נדרתי שיהיה ששון שמה ומתנות לאביונים אני וביתי עד סוף כל הדורות..."³

גם הרמב"ן, אשר ברח בשנת 1267 מחצי האי האיברי, בעקבות ויכוח ברצלונה, הגיע לארץ דרך נמל עכו. בימיו הייתה עכו בשלהי התקופה הצלבנית ועיר מרכזית באגן הים-התיכון. כאשר מטרת הנסיעה הייתה לעלות לירושלים, העדיפו הנוסעים לרדת בנמל יפו, ומשם

להמשיך אל הרי יהודה ברכיבה על חמורים או גמלים. נראה, שיפו הייתה היעד של ר' יהודה הלוי, שלפי פתק שנמצא בגניזה הקהירית, עזב את מצרים בחג השבועות של שנת 1141 בהפלגה לכיוון הארץ. אגדה מאוחרת, המוזכרת לראשונה במאה ה-16 בספר "שלשלת הקבלה", מספרת, שאכן הגיע ר' יהודה הלוי ארצה. מיד עם רדתו לחוף שם פעמיו לירושלים ומצא את מותו לפני הכותל המערבי, כשנדרס בידי פרש מוסלמי, והוא מדקלם את שירו "ציון הלא תשאלי".

נמל יפו בשנת 1899

יש לזכור, שבמשך מאות שנים, עד לשנת 1830 לערך, נפסק הישוב היהודי ביפו. מסיבה זו, נבנו בתקופות מסוימות אכסניות עבור היורדים לעיר, למען יוכלו לנוח מטלטולי הדרך לפני עלותם לירושלים. החל מסוף המאה ה-19 הייתה יפו הנמל המרכזי של העולים ארצה. גם הנמל בחיפה שימש את הבאים לארץ, החל מסוף המאה ה-18. כך לדוגמה, כאשר עלה לרגל ר' נחמן מברסלב, בשנת 1798, ניסה תחילה לרדת בחוף יפו, אך כיוון שחשדו בו למרגל צרפתי, נאלץ להמשיך בהפלגה צפונה עד לנמל חיפה. על התרגשותו עם הגעתו לארץ כתב תלמידו רבי נתן: "וגודל עוצם השמחה שהיה לו באותו הרגע שעמד על אדמת הקודש, אי אפשר לשער ואי אפשר לבאר אף אפס קצהו, כי אמר: מיד כשהלך ד' אמות בארץ-ישראל פעל מה שרצה להשיג".⁴

אגב, ר' נחמן היה הראשון אשר הפליג באוניה מאודסה, שעל הים השחור, לקושטא ומשם לארץ. בכך סלל את הדרך לרבים אחריו, אשר יבחרו באודסה כנקודת זינוק לעלייתם ארצה, כמו המשוררת רחל ורבים מעולי העליות הראשונות.

"ויסעו...ויחנו" (במדבר לג)

שתי דרכים מרכזיות שימשו את היהודים, אשר באו ארצה בדרך היבשה. הדרך הצפונית יצאה מקושטא, ועברה דרך אסיה הקטנה וסוריה או לבנון. הנוסע הידוע ר' בנימין מטודלה בא בדרך הזו לארץ, בשנת 1170, והעיר הראשונה אליה נכנס הייתה עכו הצלבנית. בשנת 1839 הגיעו משה ויהודית מונטפיורי דרך ביירות לצפת, כשהם רכובים על סוסים ופרדות. היה זה מסעו השני של מונטפיורי, בעתיד יבקר בארץ חמש פעמים נוספות. הדרך הדרומית יצאה ממצרים בואכה עזה דרך מדבר סיני. כך ביקר בארץ, בשנת 1218, המשורר הספרדי יהודה אלחריזי. מעזה המשיך לירושלים שבה שר את שיריו "נפשי לציון מספרד גלתה" ו"לציון שאפה נפשי ורוחי".

"אין זה כי אם מקור השירה"

תיאור נוגע ללב, של הגעה לארץ בדרך הים, השאיר בידינו הסופר מרדכי בן-הלל. בן-הלל היה איש אמיד, סוחר ובנקאי, אשר החליט לבקר בארץ-ישראל בשנת 1889. היה זה לאחר שהשתתף בוועידה של "חובבי-ציון", שהתכנסה בעיר וילנה במטרה לבחון את המשך דרכה של התנועה, לאחר התפטרותו של ד"ר יהודה לייב פינסקר מהנהגה. בוועידה זו התברר לבן-הלל, שאף לא אחד מהנוכחים לא היה בארץ: "עין בעין ראיתי ונוכחתי, כי אך חטא ופשע מצד אנשים, הנושאים את נפשם להיות ראשים ומנהיגים של התנועה, ואיש מהם לא ראה את הארץ. מכל הנאספים בוילנה...לא היה אף אחד אשר ביקר את הארץ...נוכחתי כי האנשים מגששים בחושך והם אומרים להיות מורי-דרך".⁵

כך גמלה בלבו ההחלטה לנסוע לארץ ולבקר במושבות יהודה . לאחר ביקור זה הוא שב לאירופה , המשיך בפעילותו הציבורית , עלה ארצה בימי העלייה השנייה והיה ממייסדי העיר תל-אביב . על מסעו הראשון לארץ-ישראל כתב בהתרגשות רבה : "אחד עשר יום הלכתי באנייה באדעסא (אודסה) עד אשר באנו אל יפו..."

בעשירי לחודש חשון לעת ערב יצאנו מפארט-סאיד ללכת ליפו . כעבד ישאף צל כן חיכיתי לראות את חוף העיר הזאת ולבי הולם פעם . אספתי לי סביבי את מכירי מבני לווייתני האורחים לחברה עמי על האונייה , והוצאתי צקלוני את שארית המעדנים והממתקים אשר לקחתי עמדי מביתי צידה לדרך , וגם המזג לא חסר . למה אכחד - לא יכולתי לכלוא בקרבי את שמחת לבבי . הן קרב אנכי היום אל המטרה אשר אליה שאפתי כמעט מיום עמדי אל דעתי , בה הגיתי בחלום ובהקיץ ואשר אליה נדרתי זה שנים רבות...

ויהי ערב ויהי לילה . כל בני האונייה סביבי הוזים שוכבים ואני ער . הנני מתהלך על ספון האונייה מעבר אל עבר , אולי אראה דבר מה , ואת קנה הראות לא אסיר מעל עיני , אולי אמצא נקודה , אולי יגיה אור מרחוק...

יפו! - קרא מאחורי אחד הנוסעים מאחינו . אך לחינם הייתה הערתו . כי לא אך שתי עיני , כי אם גם לבי ונפשי נתונים היו בקנה הראות , ולאט לאט נראו לעיני יותר בהיר הנקודות השחורות...

האונייה קרבה אל יפו ותשלך את העוגן ותעמוד . בקצה הרקיע עוד עמד השחר... חביבי הקורא , אינני משורר , אבל בוקר כזה לא ראיתי מעודי , וכאשר ראיתי פה השתוממתי ואמרתי: אין זה כי אם מקור השירה... עתה אדעה , עתה אבינה , מדוע הירבה הטבע בארץ הזאת להוליד משוררים ומזמרי משכיל כי רוח החן והיופי השפוך פה על פני כל היקום קורא בכוח לכל איש לבב : "לכה דודי , השמיעני את קולך ונשיר את שיר ה'..."⁶

"הבאנו שלום עליכם"

לפני זמן מה , שבת ארצה מהדרכה בפולין עם משלחת תלמידים מבתי-ספר תיכוניים . כבר כשנשקפו חופי הארץ , ניכרה התרגשות רבה בין התלמידים . וכשנחת המטוס על מסלול הנחיתה בנמל התעופה בן-גוריון , הם פרצו בשירת "הבאנו שלום עליכם" קולנית . ביומניהם האישיים יעידו תלמידים על עצמם , שרגע זה היה לאחד השיאים של המסע לפולין . התברר , שגם הדור אשר נולד בארץ נרגש מהחזרה אליה , ואפילו בדרך האוויר המהירה...

הערות:

1. מתוך המבוא : א' יערי , המבואות ארץ ישראל , גבעתיים , 1976 עמ' 17.
2. שם , עמ' 19-20.
3. הרב י' ל' מיימון , רבי משה בן מימון , ירושלים , תשי"ך , עמ' נה.
4. א' יערי , מסעות ארץ ישראל , גבעתיים 1976 עמ' 487.
5. שם , עמ' 651
6. שם , עמ' 652-653